

Kredo

Müstəqil ictimai-siyasi, publisistik qəzet № 29-30 (1207-1208) 25 aprel 2024-cü il Qiyməti 1 manat

Qəzet 1999-cu ilin oktyabrından çıxır

SABİR RÜSTƏMƏNİN MÖVQEYİ

“Milli taleyimiz və biz” kitabında

Şəddat CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazarlar Birliyinin üzvü

(II YAZI)

Sabir Rüstəmənli Azərbaycanın görkəmli şairi, böyük siyasi-ictimai xadimi, ümumiyyətlə, Azərbaycan xalqının tarixə bəxş etdiyi elə nadir simalardan biridir ki, onu indi təkcə şərq xalqları yox, türk dünyası yox, bütün Avropa yaxşı tanıyır. Onun mübarizliyi, xalqın taleyi yolunda dönməzliyi birmənalı şəkildə təqdir olunur. Xalq Sabiri sevir. Və onun millət yolunda gördüyü işlərin bir gün nəticə verəcəyinə də inanır.

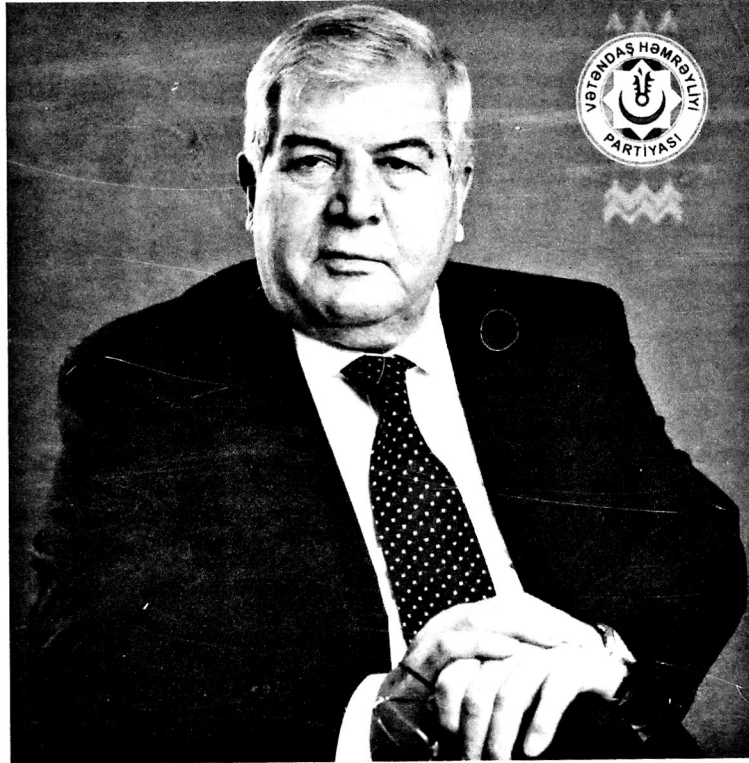
Əlbəttə, S.Rüstəmənlini xalqımız böyük şair kimi də sevir. O, 1946-cı ildə Yardımlı rayonunda anadan olub. Amma onun varlığında istedad onun tükənməz zəhməti ilə birləşərək parlamasına imkan yaradıb. Sabir Rüstəmənlinin yaradıcılığı, elmi əsərləri, filmoqrafiyası, bədii əsərləri, poeziyası artıq bir fikir ümmanının göstəricisidir. Mən yalnız onun bir çox əsərlərinin adlarını çəkmək istərdim. Sadəcə bu insanın nə qədər böyük zəhmətə tapındığını göstərmək üçün.

"Tanımaq istəsən", "Xəbər gözləyirəm", "Sevgim, sevincim", "Gəncə qapısı", "Sağ ol, ana dilim!", "Qan yaddaşı", "Ömür kitabı", "Atamın ruhu", "Bu sənin xalqındır", "Zaman məndən keçir", "Xətai yurdu", "Göy Tanrı", "Bütövlük həsrəti", "Atamın ruhu" (təkrar), "Ölüm zirvəsi", "Difai fədailəri", "Sunami", "Əbədi Sevdə", "Dərdə əyilmə", "Şair və Şər", "Akademikin son əsəri", "Astar" - bütün bunlar onun əsərlərinin tam sıyahısı deyil, sadəcə örnək göstəricidir. Görkəmli

sənətkar 80 yaşına yaxınlaşır. Ancaq yenə də qələm əlindədir. Tribunalardan alovlu nitqləri ilə insanları həqiqəti dərk etməyə çağırır.

Zənnimcə, onun "Milli taleyimiz və biz" adlı məktublarını əhatə edən kitabı çox böyük fikir hadisəsidir. Şübhəsiz, ictimai fikir tariximizdə S.Rüstəmənlinin yerini göstərmək üçün onun bu kitabı dəyərli fakt olaraq diqqət mərkəzində olacaq.

***

Bu yaxınlarda Məhəmməd Rza Şah Pəhləvinin hələ 1973-cü ildəki müsahibəsi sosial şəbəkədə təzədən yayımlandı. İnsafən, müsahibədə Pəhləvilərin hökmdarı Məhəmməd Rza Şah Pəhləvinin yüksək intellektual səviyyəsi kifayət qədər görünürdü. Hiss olunur ki, o, dünya siyasətinin istiqamətlərini düzgün qavrayır. Hətta öz ölkəsinin gələcək müharibələr üçün necə ocaq ola biləcəyini də diqqətə çatdırır və deyir ki, "əgər üçüncü dünya müharibəsi baş verərsə, bu İrana görə olacaq". Əlbəttə, biz arzulamazdıq ki, üçüncü Dünya müharibəsi baş versin. Yəqin ki, hökmdar İranın enerji ehtiyatları ilə

bağlı tamahların bu ölkədəki kəşimələrini nəzərdə tutaraq belə mülahizə yürüdü. Amma tarixin qısa bir mərhələsindən sonra İranda inqilab oldu. Və o inqilab heç də İran xalqlarına gözlənilən xoşbəxtliyi gətirmədi.

Dəfələrlə deyildiyi kimi 40 milyonluq Azərbaycan türkü nəinki haqlarını ala bilmədi, heç haqq və həqiqət süfrəsinə yaxın belə buraxılmadı. Dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların hər biri öz xalqının taleyi haqqında düşüncəli olduğu halda onların içərisindən elələri də tapıldı ki, mənsub olduğu xalqın tarixinə düşmən

qaralayır, gücü çatdığı qədər bütün həqiqətləri kəsib doğramağa çalışır.

Yaxşı ki, Sabir Rüstəmənli kimi ziyalılar var. Hər halda Sabir Rüstəmənli Günday Gəncəlinə ona ünvanlanmış məktublarını cavabsız qoymur. Əsl həqiqətləri özünün cavab məktublarında onun üzünə çıxır.

Burada belə düşünürəm ki, vaxtı ilə ermənilərin Azərbaycan ələhinə apardıqları təbliğatlara həm siyasi, həm ictimai mövqədəndə dəqiq və aydın cavablar verilsə idi, eləcə də, imperiyanı idarə edən qüvvələr tərəfindən ermənilərin iştah dişləri vaxtında qırılsaydı, hadisələr XX əsrin son on illiyində dəhşətli faciələrə qədər inkişaf edə bilməzdi. Hələ əvvəlcə adını çəkdiyimiz Zori Balayanın "Ocaq" kitabı Qafqazda sözün həqiqi mənasında müharibə ocağını körüklədi. Təəssüf ki, ona da cavab verənlər az oldu və həmin cavab verənlərdən biri də elə Sabir Rüstəmənli idi.

"Milli taleyimiz və biz" kitabını vərəqləyirəm. Günday Gəncəlinə silsilə məktublarla özünün tərbiyəçi fikirlərini gizləmədən Sabir Rüstəmənlinin təmsalında Azərbaycan xalqına ünvanlayır. Hətta ona elə gəlir ki, mülahizələri təkzib olunmazdır. Kimsə onun fikirlərini qətiyyətlə təkzib edə bilməz. Başqa sözlə, Günday Gəncəlinə işə olacağına qorxusunu çəkmədən ağzına gələni yazmaqda davam edir.

Azərbaycan xalqı həmişə birliyinin həsrətini çəkib. 200 ildən çoxdur ki, parçalanmanın əzab və iztirablarını yaşayan xalqımız bir gün birliyimizin vüsəlinə çatacaq. Kimsəyə sirsir deyil ki, hələ Sovet dövründə vətənpərvər insanlar sərhəddə qoyduq qadağalara baxmayaraq, sərhəd məftillərinə qədər gedir, oradan həsrətə o taya boylanırdılar.

Birmənalı şəkildə onu da demək lazımdır ki, belə ağır çəkənlərdən biri də elə Sabir Rüstəmənli. Sabir Rüstəmənli yaradıcılığında Xətəini birlik rəmzi kimi seçmişdir. Həm elmi-publisistik, həm də bədii yaradıcılığında ona hüsn-rəğbətini qətiyyətlə gizlətmir. Onun sonsuz ağrı və istəklə yazdığı cümlələrin arxasında tarixi həqiqətləri bir gün arzuların başa verəcəyinə təsir göstərəcək əsas amil kimi qəbul etdiyini görmək, duymaq heç də çətin deyil.

Davamı 10-cu səhifədə

SABİR RÜSTƏMƏNİN MÖVQEYİ

Əvvəl 1-ci səhifədə

“*Milli taleyimiz və biz*” kitabında

Görkəmli ictimai-siyasi xadim Sabir Rüstəmxanlı Güntay Gəncəli ünvanlanmış birinci məktubunun sonunda yazır: “*Mən Savalan civarında böyümüşəm, yaşlaqlarımızdan diqqətlə baxsan Ərdəbilin içində Şeyx Səfi kompleksini də görürsən. Uşaqlıqdan xəyalımızda bir Xətai obrazı yaranıb. “Xətai deyimləri” bu gün də Türkiyə ələvileri arasında dillər əzbəridir. Zaman keçdikcə onun səhvlərini də görür, anlayır və təəssüflənirik. Lakin, bizim başqa tariximiz yoxdur. Onlar bizim atalarımızdır. Səhvlərinə görə onlardan imtina edə bilmərik. Bir gürcü rejissoru bunu yaxşı ifadə edib. Vaxtilə bir qaçaq haqqında dəyərli film çəkibmiş. Stalin həmin iki hissəli filmə baxandan sonra ertəsi gün rejissoru yanına çağıraraq söhbət edir və ona hirsələnir, “necə oldu ki, sən bir quldura bu boyda film həsr edib, onu qəhrəmana döndərmisən?” Refissor tərəddüd etmədən, “İosif Vissarionoviç, xalqa qəhrəman lazımdır, o yoxdursa da bizim borcumuz onu yaratmaqdır!”- deyir. Maraqlı cavabdır! Biri olmayan yerdən özünə qəhrəman yaradır, başqası olanların da hamısını gözəndən salıb, xainə, mollaya çevirir...”. Sərt, amma dəqiq cavablardır. İstər-istəməz Güntayın Xətaiyə alçaqcasına münasibəti görünən cavabdır.*

Sabir Rüstəmxanlı təsadüfən Stalinlə bağlı əhvalatı xatırlatmışdır. Hamıya məlumdur ki, Stalin hər hansı etirazı özünün razılaşmadığı cavab verən şəxsi necə cəzalandırırdı. Amma buna baxmayaraq, sənət adamı Stalinə özünün həqiqət bildiyi cavabı mərdmordana verə bilər. Görkəmli sənətkar doğru olaraq deyir ki, kimsənin məqsədlə şəkildə təlqini olmadan Azərbaycan tarixini öyrənərək biz Şah İsmayıl Xətaiyə sevgi ruhunda böyümüşük. İndi bunu necə asanlıqla unutmaq olar? Doğru deyir Sabir, bizim hər birimizdə Xətai ruhuna sonsuz hörmət və ehtiram var. Əsrlərdir ki, Azərbaycan xalqının Xətaiyə sevgisi azalmır, sozalmır. Hətta bu gün biz ayrılıq həsrətinin axırını Xətai ruhuna sədaqətimizlə bağlayırıq. Vaxtı ilə Azərbaycanı iki yere parçalayan qüvvələr xalqımızın taleyinə ağır zərbə vurdular. Amma həmin parçalanma dövründə biz Təbrizlə birgə İrənin cəngindən çıxma bilsəydik, indi bütövlüklə öz müstəqilliyimizə qovuşmuş olardıq. S.Rüstəmxanlı bu məsələləri də yazısında sözüün həqiqi mənasında yanğı ilə dilə gətirir: “*Biz tariximizə yaşadığımız bölgənin mürəkkəb mənzərəsi fonunda baxmalıyıq. Türklər iki min beş yüz ildir İran-Turan savaşının, Çinlə, Bizansla, slavyanlarla mücadilələrin içində keçib gəlirlər. Bugünkü dövlət coğrafiyaları daxilində nə Azərbaycanın, nə də digər türk dövlətlərinin normal tarixləri öyrənilə bilər. Güney, Quzey Azərbaycan da böyük türk dünyasının parçalarıdır. Bu dünyanı qaralığa gömmək üçün yüz illər boyu müxtəlif*

siyasət və din mərkəzləri tərəfindən çəşiddli layihələr hazırlanıb. Bütün bu xəyanətlərin və dini müdaxilələrin içində, qurğınlardan keçə-keçə gəlib bu günlərə çatmışıqsa buna şükür eləməliyik. Hərdən mən də düşünürəm ki, 1828-ci ildə ruslar Təbrizi də işğal etsəydilər indi biz SSRİ-dən bütöv şəkildə ayrılırdıq. Bununla belə, sənin “ruslar olmasa bizim dövlətimiz olmazdı” iddian əsassızdır. Əvvəla, Azərbaycan ərazisində ruslardan öncə də çox dövlət yaranıb və biz onlardan imtina edə bilmərik. İkincisi, mərkəzdənqəçmə nəticəsində yaranmış xanlıqlar və çoxu bir-biri ilə qohum olan xanlar, heç şübhəsiz, XIX əsrin siyasi havasına uyacaq və birləşəcəkdilər. Başqa yolları qalmayacaqdı. Alman əyalətləri kimi. Bu iş başlanmışdı. Təəssüf ki, o vaxt güclənməkdə olan Rusiyanın işğalına buna imkan vermədi. Və elə həmin gündən Azərbaycan türklərinin yeni faciələri başladı: Qafqazda xristianlarla müsəlmanlara fərqli yanaşıldı, bir tərəfdə inkişafa yol açıldıqca digər tərəfdə o yollar qapadıldı və ya üstündə yüz cür əngəl yaradıldı. Rusların iki yüz ildə törətdikləri qətləmləri xatırlasan onları ideallaşdırmağa əsas qalmaz və yenidən müstəqil olmuş bir dövlətdə bunun törədə biləcəyi siyasi-psixoloji fəsadları görürsən... Yazımı Xiyabaninin ölməz çağırışı ilə bitirmək istəyirəm və inanıram ki, bu səs sən də səsinə qoşacaqsan... “*Ey Azərbaycan, ey demokratik Azərbaycan! Başını qaldır!.. Ey ölməz Azərbaycan, bu ümidləri doğrult, başını yuxarı tut, yaşa, həmişəlik yaşa!*”. Azərbaycan yaşayacaq! Nə qədər qaranlıq çağlardan keçsək və düşmənimiz nə qədər çox olsa da...”. Həyəcənsiz oxumaq olmur. Sabir Rüstəmxanlı bütün varlığı ilə xalqının yolunda gücünü, istedadını, mənəvi imkanlarını sərf edərək bir parça mətnin içərisində sanki Azərbaycan xalqının 200 illik tarixini yerləşdirə bilər. Hətta doğru olaraq qeyd edir ki, Azərbaycanın Rusiyaya birləşdirilməsinin özü də Azərbaycan üçün müəyyən mənəvi problemlər

yaşadı. Amma hər halda bu yol Azərbaycanın tərəqqisinə də təsir göstərdi. Doğrudur, ruslar işğaldan sonra ermənilərin mənafeyini müdafiə edərək Azərbaycan torpaqlarının xeyli hissəsini ayırı-ayrı vaxtlarda ermənilərin ələ keçirməsinə şərait yaratdı. Nə isə...

Əsas odur ki, Azərbaycan xalqı bütün qaranlıqlardan keçə bildi. Hətta XX əsrin ikinci onilliyinin sonunda dövlət yaratmaq gücündə olduğunu da tarixə sübut etdi.

Türk amili bütün zamanlarda dünya xalqlarının bir çoxunda az qala qorxu və vahimə hissi yaradıb. Böyük güclər öz imkanlarını sərf edərək türk xalqlarının birləşməsinə yol verməyiblər. Hətta türk mənəvi ruhunu öyrənən mərkəzlərə qarşı qəddar münasibət göstəriliblər. Təkcə elə Sovetlərin ilk dövrlərində türkoloji qurultayın keçilməsi zamanı türk ruhuna dəstək verən və qurultayda iştirak edən görkəmli alimlərin demək olar ki, hamısı repressiya qurbanına çevrildi. Onlar Azərbaycan xalqına qarşı repressiya yoluyla qəddar siyasətlərini Sovet dövründə də davam etdirirdilər.

S.Rüstəmxanlı məlumatlı adamdır. Bütün həyatını da fəal ictimai fəaliyyətlə həsr edib. Onun yüksək vətəndaşlıq mövqeyi hər zaman ruhunu səfərbər bir vəziyyətdə qoruyub saxlayıb. Güntay Gəncəli yazdığı cavablarında Lev Qumilyovu da təsadüfi xatırlatmışdır. Məlumdur ki, L.Qumilyov, ümumiyyətlə, Qumilyovlar ailəsi türk mənəvi ruhuna çox sağlam və yüksək ehtiramla yanaşırdı. Zənnimcə, oxucularımız üçün də S.Rüstəmxanlının bu gedişləri maraqlıdır. “*Rusiyada məşhur tarixçi-alim, etnoqraf Lev Qumilyovun kitablarının nəşrinə icazə verilməyən bir vaxtda mən Bakıda onun “Xəzər ətrafında minillik” adlı kitabını rus dilində nəşr etdim. Bundan sonra onun azərbaycanlı aspirantı Akif Fərzəliyev (indi Sankt-Peterburqda çalışır) zəng vurdu, təşəkkür etdi və Qumilyovun mənimlə danışmaq istədiyini söylədi. Böyük alim kitabının nəşrinə görə*

razılığını bildirəndən sonra Bakıdakı vəziyyətlə maraqlandı. Mən onun başqa əsərlərini də nəşr etməyə hazır olduğumuzu dedim...Telefon söhbətində Qumilyovun iki ifadəsi dəqiq yadımdadır: “*siz ermənilərin avartürasına uymayın, qoy onlar saxta tarixlərlə özlərini nə qədər qədimləşdirirlər, qədimləşdirsinlər. Əksinə, siz fəxr edin ki, azərbaycanlılar nəhəng və əbədi Türk ağacının gənc qollarından biridir. Qocalıqla yox, gəncliklə öyünmək lazımdır*”. İkinci ifadəsi isə mənim üçün lap gözlənilməz idi. O dedi: “*Rusiyada mənim əsərlərimin nəşrinə qadağa qoyulan bir vaxtda Azərbaycanca sizin kimi adam tapılır və kitabım nəşr edilirsə, o zaman mən bütün arxivimi Azərbaycana bağışlayacağam*.” Akif bu söhbətin şahididir. Təəssüf ki, sonra ara qarışdı, köhnə Sovetlər Birliyini münəqışə ocaqlarının alovları bürüdü və böyük alimin arxivinin taleyindən də xəbər tuta bilmədim. Bu xatirəni yazmaqla demək istəyirəm ki, tarixi ideallaşdırmaq və qədimləşdirmək cəhdləri mənasız işlərdir. Onsuz da türklərin tarixi dünyanın ilk sivilizasiyaları ilə bağlıdır. Lakin türklər Səməndər quşu kimi öz küllündən doğularaq, ölüb bitdi sayıldığı yerdən yenidən dirçəlməyi bacaran xalqdır. Və Azərbaycanın insanlığın ən qədim maskələrindən biri olduğu da inkaredilməzdir. Biz bunları öyrənmək və bilməklə yanaşı, əsas diqqətimizi gələcək Azərbaycanın qurulmasına yönəltməliyik. Dünya bir savaş meydanıdır və mənim fikrimcə, bu savaşın inamlılar, ruhular, silaha yox, mənəvi gücə güvənənlər udacaq! Namərdliyi, riyakarlığı, şöhrət və mənsəb ehtirasını, şeytana quyuq bulamaq xəstəliyini rədd etməsək millətimizə nıcat və rahatlıq yoxdur”. Sabir Rüstəmxanlı yeri gəldikcə canlı xatirələrdən də məharətlə istifadə edir. Şübhəsiz, onun yazılarında fakt rolunda çıxış edən xatirələr də oxucular üçün xüsusi maraqlı yaradan amillərdəndir. Onun qeydləri asanlıqla yadda qalır. Çünki onun fikirlərini şərh etdiyi dil varlığından süzülüb gəlir. Doğru deyir ki, Azərbaycan xalqı bütün çətinliklərə baxmayaraq, Səməndər quşu kimi öz odlarının içində boy göstərmək gücündədir.

Maraqlıdır ki, türk ruhunu tərənnüm edən əsərləri vaxtı ilə Rusiyada qadağan edirdilər. Amma S.Rüstəmxanlının özünün də qeydlərindən aydın olduğu kimi o, türk xalqlarının obyektiv tarixinə münasibət bildiren müəllifləri nəinki sevirdi, hətta qadağalara, qorxulara baxmayaraq, onların yazdıqlarına da xüsusi münasibət bildirməkdən çəkinmirdi.

Davamu 11-ci səhifədə

SABİR RÜSTƏMXANLININ MÖVQEYİ

Əvvəli 10-cu səhifədə

“*Milli taleyimiz və biz*” kitabında

Sabir Rüstəmxanlı doğru olaraq yazır ki, tarixi qədimləşdirmək, ideallaşdırmaq öz tarixinə inanmayanların, şübhə ilə yanaşanların işidir. Məsələn, biz yaxşı bilirik ki, ermənilər bütün gücləri ilə öz tarixlərini həmişə ideallaşdırmağa, hətta mən deyərdim ki, onlara inananlara müqəddəs salnamələr kimi təqdim etməyə çalışıblar.

Azərbaycan xalqının dəqiq və obyektiv tarixini kifayət qədər göstərən faktlar, mənbələr var. Sabir də yeri gəldikcə Güntay kimi məxluqları susdurmaq üçün həmin faktlara, mənbələrə istinad edir.

S.Rüstəmxanlı öz yazılarında qədim türk yazılarının da məhz bizim tariximiz üçün ana mənbə olduğunu qabarıq şəkildə göstərir. Hətta yeri gələndə Dədə Qorqudu da təkcə folklor nümunəsi kimi yox, elə bizim tariximizin bir hissəsi kimi də xarakterizə edir. Bunun özü də onun Azərbaycan tarixinin İslamdan çox-çox əvvəlki qatlarından da xəbərdar olduğunu göstərən məsələlərdir. S.Rüstəmxanlı tarixçiliyimizi sərhədərəkən maraqlı məqamlara toxunur: “*Tarixçiliyimiz ənənəvi olaraq ərəb, fars, xristian (erməni kilsə yazıları), suriani, Avropa, rus, çin və s. mənbələrə söykənmişdir. Bu mənbələrin istisnasız hamısı və ya böyük əksəriyyəti türklərə və o cümlədən Azərbaycan türklərinə, səbəbini başa düşmək çətin olmayan, subyektiv, birtərəfli və bir çox hallarda düşmən mövqeyini əks etdirir. Həmin mənbələr, yuxarıda dediyim kimi, əksər hallarda öz xalqını və ya mənsub olduğu dairənin maraqlarını ifadə edirdilər. Amma bizim tarixçilərimizin ən yaxşılıqları bununla qürur duyurlar ki, həmin mənbələrə əsaslanırlar, o mənbələrin düşmənçilik ruhunu biləbilər... Öz tariximizin yazıya bağlı olan dövrü isə, əsasən ümumislam dəryasında əridilib, xalq maraqlarından çox ümmət və din maraqlarına söykənib. İslamdan kənarda qalan qədim türk yazılarının coğrafiyası da çox geniş olduğundan, Monqolustandan, Sibirdən, Çindən üzübəri bütün türk dünyasını əhatə etdiyindən, ərazimizin yox, xalqımızın tarixinin bəlli dövrlərinin yazılmasında yardımçı ola bilər. Yad yazılı mənbələrə etibar olmayan yerdə ümid qalır doğma sözün qoruya bildiklərinə, yaddaşlarda qorunana, yer-yurd adlarına-toponimikaya, etimologiyaya, yəni sözlərin soykökünü öyrənən elmə və torpağın etibarlı hafizəsinə - arxeologiyaya... Təəssüf ki, bu sahələrin heç biriylə ardıcıl, peşəkarlıqla məşğul olmamışıq, uzun müddət bu elmlərin də açarlarını başqalarına etibar etmişik... Azərbaycan türklərinin ən parlaq ədəbi-tarixi əsərlərindən sayılan Dədə Qorqud boyları da folklordur, reallığa nə qədər yaxın olsalar da “ciddi” tarixçilərin şəkillənmiş streotiplərinə uyğun sayılmayacaqdır... Beləliklə, görünən budur ki, Azərbaycanın obyektiv tarixi yaxın zamanlara qədər daim müxtəlif basqılar altında olub,*

repressiyaya uğrayıb, saxtalaşdırılıb, yad siyasətlərin əsirinə çevrilib...”. Aydın məsələdir ki, bütün dövrlərdə, əlbəttə, söhbət XX əsrdən gedir, xalqın tarixinə sevgi ilə yanaşan insanlar mühüm yazılı mənbələri üzə çıxarıb yenidən xalqa təqdim etməyə çalışıblar. Orxon-Yenisey yazılı abidələri dəfələrlə öyrənilib və bu gün də öyrənilməkdə davam edir. Mahmud Kaşğarının məşhur Divanı müxtəlif dövrlərdə repressiyalara baxmayaraq,

lazımdır ki, Azərbaycan tarixini, mənəvi inkişaf yollarını öyrənən şərqşünasların özlərini də Sovet ideologiyası ilə təsir altında saxlayırdı ki, bir çox hallarda onlar da obyektivliyi qoruya bilmirdilər. Ruhən yad olan şərqşünaslar isə istər-istəməz xalqın mənəvi tarixini diqqət və ardıcılıqla öyrənməkdən yan keçirdilər.

Sabir Rüstəmxanlı dafələrlə diqqətə çatdırdığı kimi Güntay Gəncəli kimi özünü xalqa tarixçi kimi sırayanlar Azərbaycan xalqının taleyində rolunu olan dini-ideoloji cərəyanları elə tənqid edir ki, bu tənqid tarixə qarşı çevrilir. Onlar Azərbaycan tarixini necə olur-olsun, şərfli səhifələrdən məhrum etməyə çalışırlar. S.Rüstəmxanlı isə birmənalı şəkildə göstərir ki, xalq özünü həmişə himf etməyə, qorumaq imkanına malik olur. Şübhəsiz, Sabir Rüstəmxanlıın mövqeyi doğrudur. Çünki, xalq durğun su deyil. Axar çay kimi daim inkişafdadır. Görünür, o elə bu inkişafı nəzərdə tutaraq yazır ki, G.Gəncəli bütün gücü ilə işığın önünü kəsməyə və xalqın tarixini sanki qara bir lövhə şəklində göstərmək cəhdlərindən əl çəkmir. O yazır ki, “*alimlər daddəbəli adlar altında nə qədər nəzəriyyələr düşünsələr də, bir reallığı inkaredilməzdir. İnsanların və xalqların gələcək tarixi bugünkü iqtisadi, mədəni, mənəvi, əxlaqi münasibətlərinin, yaşam tərzinin təsiri altında biçimlənir.*

Yəni həyat təzi dəyişəndən sonra, sənin dediyin yüz səfəviyyəçilik ənənəsi olsun, insanı əski çərçivələrdə saxlaya bilməz. Buna görə də əsas görən millətin həyat tərzini dəyişmək, insan haqlarının, demokratiyanın, dil və kultürün qorunub uluslararası

kurallara yaxınlaşdırılmasıdır. İranda həyat şərtləri dəyişdikcə, sasanizm ənənələri də, səfəviçilik də mifə və nağıla çevriləcək, cəmiyyəti miflər idarə eləmir, dünyanı bürüyan texnoloji gəlişmələr sayəsində dünyanı yenidən kəşf edən münasibətlər və küresəl güclər idarə edir, sərhədlər və anti-insani yasalar gəldikcə mənasını itirir. Egitim və kültürel gəlişmə məktəblərdən evlərə daşır. Ən zəif, savadsız xalqlar da bu proseslərdən kənarda qala bilməz...”. Doğru mülahizələrdir. İndi artıq dünya xalqları yaxşı bilir ki, din nə qədər vicdan işi olsa da, inkişaf mənbəyi deyil. Xalqlar mədəni yüksəlişə mənəvi əlaqələri ilə nail ola bilər.

S.Rüstəmxanlı beşinci məktubunda yazır ki, dünya xalqlarının taleyində türklərin müstəsna rolu var. Heç kimsəyə sirt deyil ki, türklər böyük imperatorluqlar yaradıb. Yəqin ki, türklərin tarixdəki gücləri indi də unudulmur. Sabir Güntayın zərərli düşüncələrinə cavab olaraq yazır: “*Baş düşmürəm, min il ərzində Avroasiyanı ölməz memarlıq əsərləriylə, şəhərlərlə, yollarla, karvan-saraylarla, körpülərlə donatmış, İpək yoluna nəzarət etmiş böyük bir millət haqqında heç bir əsası olmayan, belə alçalıcı hökmü vermək cəsarətini sən hardan alırsan? Axı bu cümlələrin hamısı böhtandır və vaxtilə mənfur “Ocaq” kitabında Zori Balayanın biz “vəhşi türklər” haqqında dediklərindən heç nə ilə fərqlənmir. Hələ 1988-ci ildə nəşr olunmuş “Ömür kitabı”nda mən Balayanın “vəhşi türklərin” guya heç bir sənət əsəri yarada bilməmələri böhtanına cavab verərək yazmışdım: “Türk xalqları Səmərqənd, Buxara, Xivə, Herat, Tac-Mahal möcüzələrinin - onlarla bir-birindən gözəl, dünya şöhrətli memarlıq incisinin yaradıcısıdır.”*

yenidən gündəmə gətirilib. Doğrudur, bu yolda çətinliklər də olub. Azərbaycanın tarixi ilə bağlı mənbələri aradsız şərqişünasların çatışmazlığı, şübhəsiz, müəyyən maneələr yaradırdı. Bir məsələni də qeyd etmək

Davamı 13-cü səhifədə

SABİR RÜSTƏMXANLININ MÖVQEYİ

Əvvəlki H-ci səhifədə

“*Milli taleyimiz və biz*” kitabında

İndi dünyanı gəzib görəndən sonra bu cümləmə türklərin böyük quruculuq və yaradıcılıq qabiliyyətini göstərən onlarla başqa dəlillər də əlavə edərdim...”. Bu qeydləri oxuyanda istər-istəməz Azərbaycan tarixinə böhtan atanlara qarşı Sabir Rüstəmxanlıın nələr çəkdiyini təsəvvür etmək çətin olmur. Həqiqətən, nə qədər kor olasan ki, türk memarlarının, türk mənəvi düşüncəsinin yaratdığı möcüzələri inkar edəsən. Əlbəttə, Sabir Rüstəmxanlıın qeydlərinə, bütün dünyada məşhur abidələrə sevgi ilə münasibətə əlavə etmək istəməsəm də, bəzi abidələrin adlarını mən də çəkmək istərdim: Naxçıvanda Məminə Xatun türbəsi, Araz üzərində Xudafərin körpüləri, İçərişəhərdə dünya turistlərini heyran qoyan məşhur abidə kompleksləri fonunda türk mənəvi ruhunun zənginliyini necə inkar edirlər - buna təəccüblənməmək mümkün deyil.

Türklər dünyanın siyasət tarixində əvəzsiz xidmətləri ilə, şübhəsiz, ədalətli və ləyaqətli insanların düşüncələrində həmişə hörmətlə xatırlanacaq. Xilafətin çürüdüğü zamanlarda, xalqların inkişafına əngəl olduğu dövrlərdə böyük imperatorluq yaradaraq bütün xilafət ərazilərinə nəzarət etməyə başladılar.

Bu yerdə bir-iki məqamı da əlavə etmək olar. Fransa bütün gücü ilə Azərbaycan həqiqətlərini danmağa çalışır. Azərbaycanın haqqını, hüququnu tanımaq üçün min cür böhtanlar yağdırır. Çox təəssüf ki, fransızların apardığı müharibələrdə dünya xalqlarının başına hansı müsibətlər gəlib - bunu deyən yoxdu. Əlcəzairdə minlərlə insan məhv edilib. Elə bu günün özündə də Fransa dəniz aşırı yollarla bir çox ölkələrə qəddarcasına təsir etməkdə davam edir. Vaxtı ilə Napoleonun işğalçı müharibələrində elə on milyon fransız həlak olub. Amma bununla belə Fransa Makron kimi siyasətçilərin timsalında yenə ağılı başına yığır.

Əlbəttə, biz öz həqiqətlərimiz uğrunda tək cə Fransaya qarşı yox, ermənilərə qarşı da mübarizəmizi davam etdirməkdəyik. S.Rüstəmxanlı doğru olaraq qeyd edir ki, bu İranda İslamdan türk etnosunu məhv etməklə İslam milləti yaratmaq ideyası gerçəkləşdirilməyə yönəlkdir.

Məlumdur ki, Güney Azərbaycan çox böyük coğrafi ərazini və qırx milyona yaxın xalqın taleyini ehtiva edir. Amma Güntay Gəncəlp bu xalqın uğrunda mübarizə aparmaq əvəzinə onun tarixini ləkələmək cəhdlərindən əl çəkmir.

Cənubi Azərbaycanda da vaxtı ilə milli hökumət qurmaq cəhdləri böyük vətənpərvərlərin sayəsində reallaşdı. Azərbaycan dilinə, Azərbaycan mədəniyyətinə sözün həqiqi mənasında geniş imkanlar açıldı. S.Rüstəmxanlı milli hökumətin liderlərini yada salır. Xüsusilə Seyid Cəfər Pişəvərinin

fədakarlıq rolunu diqqətdən kənar qoymur. Və bir daha Səttar xan məsələsinə də qayıdır.

O, Xiyabaniyə də yüksək dəyər verməklə Azərbaycan tarixində bu şəxsiyyətlərin necə böyük rol oynadığını təkbizolunmaz dəlillərlə üzə çıxarır: “Əslində tariximizə, ana dilimizə və böyük şəxsiyyətimizə qarşı təxribatları da mən bu gün davam edən savaşın gizli cəbhəsi hesab edirəm. Tarixi şəxsiyyətlərin parlaq xatirəsi milli tərbiyənin ən ciddi ünsürlərindən biridir. Bunu 1945-ci ildə Seyid Cəfər Pişəvəri də yazmışdır: “Şübhəsiz ki, gənc nəslin tərbiyəsində böyük şəxsiyyətlərin yad edilməsinin dərin təsiri vardır”. İranın yaxın tarixini bizlərdən yaxşı bilən Pişəvərinin sənin tənqidindən əl çəkmədiyini Səttar xana və Xiyabaniyə baxışı da fərqlidir. O yazırdı: “... Sərdari-milli öz vətəninə sayğı bəsləyən, onu böyük və qüdrətli hesab edən, vətəninin azadlığı yolunda mərdliklə azadlıq bayrağını yüksəklərə qaldıran bir şəxsiyyət olmuşdur”: “Əgər Sərdari-milli Tehrana inanmasaydı, əgər Şeyx Məhəmməd Xiyabani xain, yalançı və minüzlü müşavirlərinin sözlərinə əhəmiyyət verməsəydi, Azərbaycan nəinki İranın, hətta dünyanın ən mütərəqqi ölkələrindən biri olmuşdu”, “Şeyx böyük mütəfəkkir idi”. Səttar xanın mübarizəsinin xarakterini və içindəki türklik sevgisini göstərmək üçün bir hadisəni də yada salmaq olar. Ruslar Təbrizə hücum edəndə Səttar xan türk konsulluğuna sığınmış, “qoy xalqımız Osmanlılara yaxınlaşsın” demişdi.

Eyni taleyi S.C.Pişəvəri də yaşamışdır. 1946-cı ildə Amerika, ingilis, fransız gücləri İranda çökəndə Pişəvəri Güney Azərbaycanın Türkiyəyə ilhaq qərarına gəlmiş, Ankaraya

heyət göndərmişdi. Təəssüf ki, bu heyət qəbul olunmur, İbnü Stalinlə Rza şahın anlaşdıqlarını bilirdi və münasibətləri pozmaqdan ehtiyatlandı. Qərb bütün yollarla Tehran hökumətinə yardım edirdi”. Bu qeydlərdə tək cə emosional çalarlar yox, həm də tarixi faktlar, görkəmli tarixi şəxsiyyətlər elə təqdim olunur ki, Sabir Rüstəmxanlıın bu məktubunu oxuyanlar onun necə daxili-mənəvi yanğı ilə bu məsələlərə münasibət bildirdiyini duymaya biləzlər.

S.Rüstəmxanlı doğru olaraq qeyd edir ki, M.Ə.Resulzadə vaxtı ilə dil məsələsinə təsadüfi olaraq xüsusi önəm vermirdi. Həqiqətən Resulzadə göstərdi ki, dili olmayan xalq artıq mövcud deyil. Elə bu səbəbdən də Sabir Rüstəmxanlı Güntay Gəncəlpə yazdığı məktublarda demək olar ki, ardıcıl olaraq İranın sovinist dairələrinin əsarəti altında olan türklərin dillərindən necə məhrum edilmə basqıları altında olduğunu dəqiq göstərir.

Vaxtı ilə S.Rüstəmxanlı “Ömür” kitabında yazırdı ki, o, Cənubi Azərbaycanın hər hansı bir kəndində lap ibtidai sinif müəllimi də işləməyə razı olardı, tək, ki, xalqın dilini özünə qaytarmaq mümkün olsun, onun məktəbi olsun, maarifi çiçəklənsin.

Beləliklə, biz Sabir Rüstəmxanlıın məktubları ilə tanış olduqca elə müasir dövrimizdə İranın Azərbaycanın daxili-mənəvi mühitində apardığı siyasətin eybəcərliklərini də aydın görə bilirik. Həqiqətən, İranın molla siyasəti Azərbaycanın mənəvi mühitinin üzərinə yeriməkdədir. Azərbaycanda nə qədər dini qurumlar var ki, onlar İranın təsiri altındadır. İfrat dini təlimlər özünün zərərli təsirini artıq gizləyə bilmir.

Sabir Rüstəmxanlı Cənubi Azərbaycanın mənəvi mühitində yetişmiş Avropa mədəniyyətini özünün varlığında əks etdirən bir çox görkəmli ziyahların vətən dili üçün necə böyük işlər apardığını göstərir. S.Rüstəmxanlı sonsuz bir ağrı ilə yazır: “Otuz ildir, mən demək olar ki, hər gün güneylilərlə təmasdayam. Doktor Zehtabi, Cavad Heyət kimi böyük ziyahlarla dost olmuşuq. Amma elə hadisələrin də şahidiyəm ki, dilə gətirmək çətinidir. İranda, guya fars rejimindən qaçmış yüzlərlə ailə var ki, Avropada öz dillərini qoyub yenə farsca qırıldadırlar, Kanadada bir güneyli dostumuzun qonağı idim. Birinci gün təxminən on ailə yığılmışdı söhbətə, Gecə onlar dağılından sonra ev sahibi dedi ki, növbəti görüşümüzlə onların yarısı gəlməyəcək, sənin şeirlərindən və İran haqqındakı söhbətlərindən qorxdular. Heyrətə gəldim. Dünyanın o başında da İran xofu ürəklərindən çəkilməmişdir...”. S.Rüstəmxanlı bu qeydlərdə Cavad Heyətin, Doktor Zehtabının adlarını çəkir. Amma sonra ürəkəğrıncı bir məqama da diqqəti yönəldir. Avropaya səpələnməmiş cənublu qardaşlarımız öz dillərinə biganə yanaşmaqdadırlar. Sabir Rüstəmxanlı bu məsələlərə çox sət münasibət bildirir.

Milli taleyimiz və biz kitabında Sabir Rüstəmxanlıın Azərbaycanın mənəvi həqiqətlərini göstərən digər düşüncələri ilə gələcəkdə “Kredo” qəzetinin oxucularını tanış etmək məqsədində israrlıyam.

Sabir Rüstəmxanlı bütün varlığı ilə mübarizə üçün doğulub. Mübarizə aparanaq üçün həmişə meydan var. Xüsusilə həqiqətə tapınan mübarizlər üçün.